

KOMISIYO Y'IGIHUGU Y'UBURENGANZIRA BWA MUNTU



B.P. 269 Kigali - Tél. : 343
(+250)788304878
Email : info@cndp.org.rw
Website : <http://www.cndp.org.rw>
Twitter : [@HumanRightsRW](https://twitter.com/HumanRightsRW)
Facebook: [NCHR](https://www.facebook.com/NCHR)

UBURENGANZIRA BW'UMUGORE MU RWANDA: TUBUMENYE KANDI TUBUTEZE IMBERE



Kigali, Nzeri 2021

I. Iriburiro

Umugore afite uburenganzira nk'ubw'abandi bantu bose, nk'uko buteganywa mu mategeko u Rwanda rugenderaho no mu masezerano mpuzamahanga rwemeje burundu.

Kuki havugwa umwihariko w'uburenganzira bw'umugore

Uburenganzira bw'umugore ntaho butaniye n'uburenganzira bwa muntu muri rusange, umwihariko uterwa n'uko mu bihugu byinshi byo ku isi, n'u Rwanda rurimo, abagore batagize uburenganzira bungana n'ubw'abagabo. Ahenshi abagore bagiye bavutswa uburenganzira bwo kwiga, ubwo gukora imirimo ihesha umushahara, ubwo gukora imirimo ya politiki ndetse ntibagire uruhare ku mutungo, yaba uw'urugo cyangwa uw'umuryango avukamo, bagiye bavutswa uburenganzira bwo kwishyira ukizana, gutanga

ibitekerezo no kugira uruhare mu micungire y'Igihugu.

II. Uburenganzira bw'umugore mu mategeko y'u Rwanda n'amasazerano mpuzamahanga

- Itegeko Nshinga rya Repulika y'u Rwanda ryo mu 2003 ryavuguruwe mu 2015, rishimangira ko abanyarwanda biyemeje kubaka Leta igendera ku mategeko, ishingiyeye ku iyubahirizwa ry'uburenganzira bwa muntu, ku bwisanzure no ku ihame ry'uko abanyarwanda bose bashesha imbere y'amategeko n'iry'uburinganire hagati y'abagore n'abagabo.

- Ihame ry'uburinganire bw'abagore n'abagabo, bushimangirwa n'uko abagore bagira nibura mirongo itatu ku ijana (30%) by'imyanya mu nzego zifatirwamo ibyemezo (Ingingo ya 10 y'Itegeko Nshinga).

✚ Uburenganzira bwo kubaho:

- Umuntu wese afite uburenganzira bwo kubaho. Ntawe ushobora kuvutswa ubuzima mu

buryo bunyuraniyije n'amategeko
(Ingingo ya 12 y'Itegeko Nshinga).

✚ **Uburenganzira bwo kureshya imbere y'amategeko:** Abantu bose barashya imbere y'amategeko kandi amategeko abarengera ku buryo bumwe. **(Ingingo ya 15 y'Itegeko Nshinga).**

Ubu burenganzira tubusanga no mu Itangazo Mpuzamahanga ry'uburenganzira bwa Muntu ryo ku wa 10 ukuboza 1948, ingingo ya 1 ivuga ko abantu bose aho bava bakagera bavuka bigenga kandi bashya mu cyubahiro n'imbere y'amategeko, ndetse no mu Masezerano Mpuzamahanga yo ku wa 16/12/1966 yerekeye uburenganzira bwa muntu mu by'Imbonezamubano na Politiki, ingingo ya 26 ivuga ku ihame ryo kureshya kw'abantu bose imbere y'amategeko.

Tubusanga kandi mu Masezerano y'Afurika yo ku wa 26/06/1981 yerekeye uburenganzira bwa muntu n'ubw'abaturage mu ngingo ya 3.

- **Uburenganzira bwo kutavangurwa:** Ivangura iryo ari ryo ryose cyangwa kurikwirakwiza, byaba bishingiye ku gitsina no ku rindi vangura iryo ari ryose, birabujijwe kandi bihanwa n'amategeko. **(Ingingo ya 16 y'Itegeko Nshinga).**

Ubu burenganzira nanone tubusanga mu Itangazo Mpuzamahanga ry'uburenganzira bwa Muntu ryo ku wa 10 ukuboza 1948, ingingo ya 2 ivuga ko umuntu wese yemerewe uburenganzira bwo kwishyira ukizana nta vangura iryo ari ryo ryose.

- Uburenganzira bwo kutavangurwa tubusanga kandi mu Masezerano y'Afurika yo ku wa 26/06/1981 yerekeye uburenganzira bwa muntu n'ubw'abaturage mu ngingo yayo ya 2.

✚ **Uburenganzira bwo kuresha mu gihe cyo gutanga impano cyangwa mu gihe cy' izungura:**

- Iyo ababyeyi baha umwana wabo impano, babikora nta vangura hagati y'abana b'abakobwa na ab'abahungu **(Ingingo ya 28 y'Itegeko n° 27/2016 rigenga**

imicungire y'umutungo w'abashyiranywe, impano n'izungura);

- Abana amategeko mbonezamubano yemera ko ari ab'uwapfuye, bazungura ku buryo bungana, nta vangura hagati y'umwana w'umuhungu n'uw'umukobwa **(Ingingo ya 54)**

✚ **Uburenganzira bw'Abashyiranywe:**

1. Uburenganzira bwo gushyiranywa no kugira umuryango

Uburenganzira bwo gushyiranywa no kugira umuryango burengerwa n'amategeko.

Ugushyiranywa k'umugabo umwe n'umugore umwe gukorewe mu butegetsi bwa Leta ni ko kwemewe. **(Ingingo ya 17 y'Itegeko Nshinga).**

2. Abashyiranywe batura ahantu hamwe bahisemo mu bwumvikane bwabo (Ingingo ya 55 y'Itegeko n°32/2016 ryo ku wa 28/08/2016 rigenga abantu n'umuryango ryahinduwe n'itegeko no

001/2020 ryo ku wa 02/02/2020);

3. Abashyiranywe bombi bafite uburenganzira n'inshingano bingana, bagomba gufashanya no gutabarana kandi ntibahemukirane **(ingingo ya 206);**

Uburenganzira bw'Abashyiranywe tubusanga nanone mu Masezerano Mpuzamahanga yo ku wa 16/12/1966 yerekeye uburenganzira bwa muntu mu by'Imbonezamubano na Politiki, ateganya ko ibihugu bifata ibyemezo bya ngombwa bigamije gutuma uburenganzira n'inshingano by'umugabo n'umugore bidasumbana mu gihe cy'ishyirirwa, mu mibanire yabo mu rugo no mu gihe cyo gutandukana (Ingingo ya 23 igika cya 4).

✚ Uburenganzira ku murimo:

- Umuntu wese afite uburenganzira bwo guhitamo no gukora umurimo umunogeye.

Abantu bakora umurimo umwe bagomba guhembwa kimwe nta vangura iryo ari ryo ryose. **(Ingingo ya 30 y'Itegeko Nshinga).**

- Nanone itegeko N°66/2018 ryo ku wa 30/08/2018 rigenga umurimo mu Rwanda riteganywa ko abagabo n'abagore bafite uburenganzira bungana.
- Guhoza ku nkeke uwo ukuriye mu kazi hagamijwe imibonano mpuzabitsina ku buryo ubwo ari bwo bwose birabujijwe (Ingingo ya 8);
- Umukoresha agomba guha abakozi amahirwe angana mu kazi, kandi abujijwe gukora ivangura mu kazi rishingiye ku gitsina, ku bwoko, ku muryango.... (Ingingo ya 9).

✚ Uburenganzira ku butaka

Itegeko N° 16/2013 ryo ku wa 16/06/2013 rigenga ubutaka mu Rwanda riteganywa ko umugore n'umugabo bafite uburenganzira bungana ku butaka, haba mu kubutunga no kubucunga.

- Ubu burenganzira nanone bugaragara mu Masezerano Mpuzamahanga yo ku wa 16/12/1966 yerekeye uburenganzira

bwa muntu mu by'ubukungu, imibereho myiza n'umuco, mu ngingo yayo ya 3, ivuga ko umugabo n'umugore bafite uburenganzira bungana ku mutungo, ku mibereho myiza no ku muco.

✚ Uburenganzira bwo kurindwa ihohoterwa rishingiye ku gitsina:

Ubu burenganzira muri rusange tubusanga mu itegeko N° 59/2008 ryo ku wa 10/09/2008 rikumira kandi rihana ihohoterwa iryo ari ryo ryose rishingiye ku gitsina rigamije gukumira no guhana ihohoterwa iryo ari ryo ryose rishingiye ku gitsina.

Tubusanga kandi mu Masezerano Mpuzamahanga yo ku wa 18/12/1979 yerekeye guca burundu ivangura rikorerwa abagore iryo ari ryo ryose.

Aya masezerano ateganywa guca burundu ikandamizwa ry'abagore uko ryaba riteye kose, ndetse no gukuraho ikandamizwa rikorerwa abagore mu bikorwa bya politiki, mu nzego z'ubutegetsi, mu by'ubukungu n'umuco ndetse no mu birebana n'umutungo.

IV. Intambwe u Rwanda rwateye mu guteza imbere imbere uburenganzira bw'umugore

U Rwanda rufata Ihame ry'Uburinganire n'Ubwuzuzanye hagati y'abagore n'abagabo nk'inkingi ikomeye y'uburenganzira bwa muntu, by'umwihariko uburenganzira bw'umugore.

Mu gufasha kugera kuri iyi ntego igihugu cyihaye, Leta y'u Rwanda yashyizeho **amategeko n'amateka, politiki zitandukanye, ndetse inashyiraho inzego zishinzwe guteza imbere uburenganzira bw'umugore.**

1. Amwe mu mategeko n'amateka arengera umugore:

- Itegeko Nshinga rya Repubulika y'u Rwanda ryo mu 2003 ryavugururwe mu 2015;
- Itegeko N° 59/2008 ryo ku wa 10/09/2008 rihana kandi rikumira ihohoterwa iryo ari ryo ryose rishingiye ku gitsina;

- Itegeko N° 16/2013 ryo ku wa 16/06/2013 rigenga ubutaka mu Rwanda;
- Itegeko n° 27/2016 rigenga imicungire y'umutungo w'abashyiranywe, impano n'izungura;
- Itegeko n° 001/2020 ryo ku wa 02/02/2020 rihindura itegeko n° 32/2016 ryo ku wa 28/08/2016 rigenga abantu n'umuryango;
- Itegeko N° 003/2016 ryo kuwa 30/03/2016 rishyiraho rikanagena imitunganyirize y'ubwishingizi bw'ibigenerwa umugore uri mu kiruhuko cyo kubyara;
- Itegeko N° 66/2018 ryo ku wa 30/08/2018 rigenga umurimo mu Rwanda;
- Iteka rya Minisitiri w'Intebe N° 001/03 ryo kuwa 11/01/2012 rigenga uburyo inzego za Leta zikumira ihohoterwa rishingiye ku

gitsina rikanagena uburyo bwo kurengera uwahohotewe;

U Rwanda kandi rwashyize umukono ku masezerano yerekeye uburenganzira bw'umugore:

- Amasezerano Mpuzamahanga yo ku wa 18/12/1979 yerekeye guca burundu ivangura rikorerwa abagore iryo ari ryo ryose. U Rwanda rwayashyizeho umukono ku wa 15/02/1981;
- U Rwanda rwashyize umukono ku Itangazo Mpuzamahanga rya Beijing ryemerejwe mu nama yigaga ku ihame ry'uburinganire n'ubwuzuzanye hagati y'abagore n'abagabo ryasinywe mu 1995.

2. Politiki na gahunda zitandukanye, zigamije guteza imbere uburenganzira bw'umugore. Muri izo twavuga:

- Politike y'Igihugu y'Uburinganire igaragaza imirongo ngenderwaho y'ingenzi inzego zigomba gushingiraho hagamijwe kwinjiza ihame ry'uburinganire muri

porogaramu na gahunda z'iterambere;

- Politiki yo gufasha abagore kwiteza imbere binyuze mu kigeza cy'imari gifasha imishinga mito.

3. Inzego zashyizweho mu rwego rwo kurinda no kurengera uburenganzira bw'umugore:

- Mu rwego rwo guteza imbere, kurinda no kurengera uburenganzira bw'umugore, Leta yashyizeho inzego zitandukanye, muri zo twavuga:
- Minisiteri y'Uburinganire n'iterambere ry'Umuryango;
- Komisiyo y'Igihugu y'Uburenganzira bwa Muntu;
- Urwego rw'Igihugu rushinzwe kugenzura iyubahirizwa ry'uburinganire n'ubwuzuzanye bw'abagore n'abagabo mu iterambere rirambye (GMO);
- Inama y'Igihugu y'abagore;

- Hashyizweho kandi ibigo bya Isange One Stop Centers muri buri Karere bigamije gukumira no kurwanya ihohoterwa rishingiye ku gitsina;

- Leta itera inkunga kandi igashyigikira imiryango itandukanye igamije imibereho myiza n'iterambere by'umugore: AVEGA AGAHOZO, PROFEMMES TWESE HAMWE, ...

- Leta kandi ishigikira abagore bari mu nzego z'abikorera(PSF).

V. Ibyo Komisiyo ikora mu rwego rwo guteza imbere uburenganzira bw'umugore

Komisiyo ifite intego yo kubaka umuryango nyarwanda, aho uburenganzira bwa muntu bwubahirizwa kandi bushinze imizi, no gushimangira amahame y'Igihugu kigendera ku mategeko.

Ishingiyeye ku nshingano ihabwa n'itegeko n° 19/2013 ryo ku wa 25/03/2013 ryahinduwe n'itegeko n° 61/2018 ryo ku wa 24/08/2018 rigena inshingano, imiterere n'imikorere

byayo, Komisiyo y'Igihugu y'Uburenganzira bwa Muntu:

- Komisiyo ishishikariza kandi igakangurira abanyarwanda bose guharanira no guteza imbere uburenganzira bw'umugore;
- Komisiyo ishishikariza abagore kwishyira hamwe nk'uko Leta ibikangurira abanyarwanda bose, kugira ngo bahuze imbaraga bityo bagere ku iterambere ryihuse;
- Ikurikirana by'ukwihariko iyubahirizwa ry'uburenganzira bw'umugore;
- Itanga ibitekerezo ku mishinga y'amategeko yerekeye uburenganzira bwa muntu mu rwego rwo kugira ngo ihame ry'uburinganire no kureshya kw'abagore n'abagabo rirusheho kubahirizwa;
- Ifasha abagore guharanira uburenganzira bwabo bavukijwe, ikabakorera ubuvugizi aho biri ngombwa;
- Itanga ibiganiro n'inyigisho zitandukanye, zikangurira abanyarwanda muri rusange, n'umugore by'umwihariko kurwanya ihohoterwa rikorerwa umugore;

- Igira uruhare mu itegurwa rya za politiki zinyuranye zijyanye no guteza imbere no kurengera umugore;
- Ikora ubukangurambaga binyuze mu biganirwa bica kuri radiyo, mu mahugurwa, mu makinamico hatangwa ubutumwa bukangurira abantu, mu nzego barimo, guteza imbere no kurengera uburenganzira bw'umugore.



Twese hamwe, dufatanye guteza imbere, kurinda no kurengera uburenganzira bw'Umugore.

VI. Umwanzuro

Kubahiriza uburenganzira bw'umugore ni inshingano ya buri wese mu rwego arimo, kuko bimuhesha agaciro n'icyubahiro, bikamuha ubushobozi bwo kwikemurira ibibazo bitandukanye no gushobora kubona iby'ibanze nkenerwa bimufasha kugira imibereho myiza no kugira uruhare mu iterambere ry'igihugu cye.

By'umwihariko, kandi umugore n'inkingi ikomeye n'igicumbi cy'iterambere ry' umuryango, bityo akwiye kurengerwa mu buryo by'umwihariko.